

Б.К. Адамбек*

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қазақстан
(E-mail: adambekb@bk.ru)

Бату ханның 1237–1242 жылдары Русь пен Шығыс славяндар жерлерін жаулап алуы және Ұлы Ұлыстың (Алтын Орданың) саясаты

XIII ғасыр Еуразия халықтарының тарихындағы ерекше оқиғаларға толы тарихи кезең болды деп айтуға болады. Бұл оқиғалар аталған уақытта Шыңғысханның батысқа бағыттаған моңғол-түрік шапқыншылығы болды. Бүкіл Еуропа мен Азияны дүрліктірген бұл шапқыншылықтың әртүрлі оқиғалары, бағыттары және алуан түрлі мақсаттары болғанын бүкіләлемдік тарихта әртүрлі көзқараспен көрсеткені белгілі жағдай. Бірақ, бұл орасан зор тарихи оқиғалар осы уақытқа дейін еуроцентризмді ұстанатын ғалымдардың үлесіне тиіп, олар моңғол-түріктердің Батысқа ұйымдастырылған көп бағыттағы жорықтарын, олардың себептерін, дамуын және негізгі оқиғаларын өздерінің бір жақты позициясынан көрсеткісі келгені тарихи объективизмге сәйкес келмейтіні анық. Сондықтан, ғасырлар бойы зерттеліп келе жатқан осы тақырыптың әржақты және шынайы зерттелуі қазіргі уақыттың алдында тұрған басты талаптардың бірі екені ешқандай күмән туғызбайды. Сондықтан, көшпенділердің Батысқа ұйымдастырған жорықтарының саяси-экономикалық астары болғанын, олардың нақты мақсаттарын көрсететін уақыт жеткен сияқты, өйткені, бұл тақырыпты терең зерттемей Еуразия халықтарының тарихын толық түрде көрсету мүмкін емес. Мақалада, Жошының баласы Бату ханның 1237–1242 жылдары Русь пен Шығыс славяндар жерлерін жаулап алған оқиғалары көптеген тарихи деректерге сүйеніп көрсетілген. Сонымен қатар, орыс князьдарының бір-бірімен билік үшін күресі оның тұрғындарының, қалаларының және шаруашылықтарының дамуына негативті әсер еткені баяндалған. Мұндай жағдай, жергілікті халық пен оның князьдарының жаулап алушылармен болған қарым-қатынастарында әртүрлі қиыншылықтар мен ерекшеліктер болғанын байқатады. Осыған байланысты, мақалада жаңадан құрылған Ұлы Ұлыс (Алтын Орда) мемлекетінің өзі бағындырған аймақтарда жүргізген саясатының әртүрлі бағыттары және оның ерекшеліктері кең түрде айқындалған. Автор өзінің тұжырымдамасында Алтын Орда империясының Еуразия кеңістігіндегі ықпалын және оның тарихи маңызын шынайылықпен көрсеткен.

Кілт сөздер: Ұлыс, хан, жорық, билік, әскер, жарлық, Орда, моңғол-түрік, саясат.

Kipicne

XII ғасырдың аяғы мен XIII ғасырдың басында моңғол жерінің тайпалары Байкал мен Амурдан Ертіс пен Енисейдің жоғарғы саласынан Ұлы Қытай қабырғасына дейін және Оңтүстік Сібірге дейінгі территорияны мекен етті. Болашақ оқиғаларда ерекше рөл атқарған Моңғолияның ірі тайпалары татарлар, тайчиуттер, керейттер, наймандар және меркіттер болды. Сонымен қатар, солтүстік аймақтарда «орман тайпалары» және көптеген далалық аймақтарда басым көпшілік болып «далалық тайпалар» мекен етті.

XII ғасырдың аяғында көптеген рулар мен тайпа одақтарының арасында ақсүйектер басқарған күрес ерекше шиеленісе түсті. XIV ғасырдың басында өмір сүрген парсы тарихшысы Рашид-ад-Дин аталған кезең туралы айта келе, әртүрлі билеушілер, князьдердің басқаруымен тайпалардың арасында бақталастық қақтығыстар үзілмей жүріп жататын деп көрсеткен. Наймандар, керейттер, тайчиуттер және тағы басқа тайпа одақтары бір-біріне жаңа жерлерді иемдену үшін, сонымен қатар, мал мен байлық және құлдар алу үшін шабуыл жасап отырды. Осы соғыстардың нәтижесінде көптеген руларды бағындырған тайпа одақтары пайда болып, оларды қарулы нөкерлері бар хандар басқара бастайды. Осындай ірі тайпа одақтары бір-бірімен соғыса отырып, кейбір көрші халықтарға, оның ішінде Қытайдың жеріне де шабуыл жасап тұрды. Тайпа одақтарының өзара соғыстары, көрші халықтарға шабуыл жасауы аталған тайпалардың қарулы күштерін шынықтырды, соғыс әдістерін молайтты, олардың ірі жорықтар жасауға мүмкіншіліктері бар екенін байқатты.

Осыдан кейінгі моңғолдардың Қытайға, Орталық Азияға және моңғол-түріктердің Русь және Еуропаға жасаған жойқын жорықтары, алпауыт моңғол империясының пайда болуы, Ұлы Ұлыс

* Корреспондент автор. E-mail: adambekb@bk.ru (Б.К. Адамбек)

(Алтын Орда) сияқты еуразиялық державаның халықаралық аренаға шығуы, осы жоғарыда айтқандарымызға нақты дәлел бола алады.

Ұсынылып отырған мақаладағы тарихи оқиғалар ең басынан Шығыс авторлары Рашид-ад-Дин, Ибн Батутта, Ибн-аль-Асир, Ан-Насави, Аль Омари, Ибн-халдун, Ибн-аз-Захир, Әбілғазы, Қ. Жалаиридін еңбектерінде көрсетілді, олар XII–XIII ғасырлардағы Орталық Азиядағы тайпалардың бірігіп Моңғол империясының құрылуын, моңғол-түріктердің еуропаға жасаған жорықтарын және олардың тарихи маңызын кең түрде көрсете білді. Моңғол империясы, Қытай, Алтын Орда, Ұлы Жібек жолы туралы осы жақта болып, өз көздерімен көргендері туралы қызықты деректерді Еуропа саяхатшылары: В.Рубрук, Плано Карпини, Марко Поло және т.б. саяхатшылар қалдырып кетті.

Батыс зерттеушілерінің ішінде қарастырылып отырған тақырыпты алғашқы болып көрсеткен: Д. Арбело, Ж. Дегинь, Д'Оссон, Хаммер-Пургштадты және басқаларын атауға болады. Олар Орта Азия тайпаларының, оның ішінде моңғолдар туралы, олардың әлеуметтік, саяси және экономикалық жағдайын араб және қытай деректеріне сүйене отырып кең түрде көрсете білген.

Мақаладағы тақырыпты зерттеуде революциядан бұрын орыс тарихшылары да назарларынан тыс қалдырмады. Н. Карамзин, В. Татищев, В. Ключевский, С. Соловьев, Х. Фреч, Н. Аристов, В. Бартольд өздерінің көптеген еңбектерінде XII–XIV ғасырлардағы Моңғолия, Орта Азия, Ресей халықтарының тарихына ерекше мән берді. Бірақ, бұлардың еңбектері көбінесе империялық көзқараспен жазылғаны анық байқалады.

Моңғол-түрік шапқыншылық кезеңі кеңес дәуірінде де кең түрде зерттелді, көптеген авторлар осы тақырыпқа арнап еңбектерін жазды, оның ішінде: Б.А. Рыбаков, «Киевская Русь и русские княжества в XII–XIII вв. М., 1982; Б.Д. Греков, Ю.А. Якубовский, «Золотая Орда и ее падение», М.-Л., 1950; Т.А. Федоров-Давыдов, «Общественный строй Золотой Орды», М., 1973; И.П. Петрушевский, «Татаро-монголы в Азии и Европе», М., 1977; Е.И. Кычанов, «Жизнь Темучина, вздумавшего покорить мир», М., 1972; В.В. Трепавлов, «Государственный строй Монгольской империи XIII в.», М., 1993; және т.б. атауға болады. Сонымен қатар, қарастырылып отырған тақырып «Всемирная история в 14 томах» (М., 1955–1985); «История СССР с древнейших времен до наших дней», в 12 томах» (М., 1967–1980) сияқты ірі еңбектерде кең түрде зерттелді. Осыған орай Кеңес заманында шыққан көптеген еңбектерде басқарушы Коммунистік партияның идеологиялық бағытында жазылғандарын атап кету керек.

XIII–XV ғасырлардағы оқиғаларға кейбір Қазақстан тарихшылары да өздерінің еңбектерін арнады, олардың ішінде: М. Қани, «Қазақтың көне тарихы», Алматы, 1993; С.М. Ахинжанов, «Кыпчаки в истории средневекового Казахстана», Алма-Ата, 1989; Б.Е. Кумеков, «Об этническом составе кыпчаков XI – нач. XIII вв. по арабским источникам», М., 1990; Ж.О. Артыкбаев, «Кочевники Евразии в калейдоскопе веков и тысячелетий», СПб., 2005; т.б. атап кеткен жөн. Сонымен қатар, осы тақырып «Қазақстан тарихы. Көне заманнан бүгінге дейін» (Алматы, 1994–2010) деген 5 томдық ірі еңбекте көлемді көрсетілді.

Соңғы кезде Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев Жошы ханның әулетін, Алтын Орданың тарихын зерттеуде жаңа көзқарас жаңа бағытты ұстану туралы тарихшылардың алдында мақсат қойғаны белгілі. Сондықтан, ұсынылып отырған мақала осы маңызды тақырыпты жаңаша көрсетуге бағытталған еңбек деп есептеуге болады.

Зерттеу әдістері

Мақаланы дайындау кезінде ғылыми, оның ішінде, пәнаралық бағыттағы зерттеулерді жазу барысында қолданылатын әдістемелік принциптер басшылыққа алынды. XIII ғасырдағы моңғол-түрік шапқыншылығы мәселесімен шұғылданатын зерттеушілердің еңбектерін қарастыру барысында және оларды сараптап отырып, талдау жасау кезінде, автор: тарихи-объективтік, логикалық, жүйелілік, салыстырмалы талдау т.б. әдістерді пайдаланды. XII–XIII ғасырлардағы оқиғалар: моңғол-түрік жаулап алушылық саясаты, Алтын орданың құрылуы, оның жүргізген көп бағыттағы саясаты және оның ерекшеліктері тарихи-объективтік принцип негізінде көрсетілді. Осыған байланысты, зерттеліп отырған тақырыпты дәлелдеу үшін, сараптамалық анализ әртүрлі бақылау әдістері қолданылды.

Нәтижелері және оларды талқылау

XII ғасырдың аяғынан XIII ғасырдың басына дейін Моңғолия жеріндегі моңғол және түркі тайпаларының өзара болған соғыстарында Есугей бахадурдың баласы Тэмуджин жеңіске жетті. Соның негізінде 1206 жылы Онон өзенінің жағасында барлық Моңғолия жеріндегі тайпалардың

көсемдері жиналып, далалықтардың жиналысы есептелетін құрылтайды өткізді, осы құрылтайда біріккен моңғол мемлекетінің құрылғаны туралы жарияланып, Тэмуджин Шыңғыс хан деген атпен біріккен мемлекеттің ұлы ханы болып жарияланды [1; 517].

Осы оқиғадан кейін біріккен моңғол мемлекетінің нығайуы және жаулап алушылық саясаты басталды. 1211 жылға дейін моңғолдар: якут, бурят, қырғыз және ұйғырларды өздеріне бағындырып, 1215 жылы Солтүстік-Батыс Қытайды жаулап алып, мол олжаға ие болды. 1219–1221 жылдары Шыңғыс хан басқарған моңғол әскерлері Орта Азияда орналасқан Хорезмшах Мухамедтің орасан зор мемлекетін жаулап алды.

1223 жылы моңғолдардың атакты қолбасшылары Жебе мен Сүбедей басқарған әскерлері Батыс жаққа «барлау жорығын» жүргізді, соның негізінде Калка өзенінің жағасында біріккен орыс-қыпшақ әскерлерін талқандап, Солтүстік Кавказға сәтті жорық жасап қайтты, осы жорықта моңғолдар Шығыс Әзірбайжанды, Шығыс Грузияны және Арменияны бағындырды.

Моңғолияны империя ретінде қалыптастырған Шыңғыс хан оны төрт ұлысқа бөліп, өзінің балаларына билеуге берді. Кіші баласы Толыға қара шанырақ болып есептелетін Моңғолияны, екінші ұлы Шағатайға Оңтүстік-Алтайдан Амударияға дейінгі жерлерді (оған Шығыс Түркістан, Жетісу және Мауераннахр кірген), үшінші баласы Үгедейге Батыс Моңғолия, Ертістің жоғарғы сағасы және Тарбағатай өңірі берілді. Ал, өзімен барлық жорықтарда бірге болып, өзі сияқты жеңімпаз қолбасшы болған үлкен ұлы Жошыға қазіргі Қазақстан аумағы түгелге жуық, Шығысында Алтай, Ертістен, батысында Еділге, оңтүстігінде Жетісу, қазіргі өзбек жерлерінен Солтүстігінде Сібірге дейінгі бұрынғы Дешті-Қыпшақ аталған ұлы даланы және болашақта моңғол атының тұяғы жететін жерлерді берді. Осы территория кейін «Жошы ұлысы» атанып кетті [2; 74].

1227 жылы әкесінен бұрын Жошы қайтыс болып, оның орнына баласы Бату хан сайланып, ол 1235 жылы Қаракорымда болған құрылтайға қатысты. Осы жиналыста Батысқа, жалпы моңғолға жорық жасау туралы шешім қабылданып, ол жорықты басқаруға Бату хан белгіленді [3; 35]. Батысқа жорық Бату ханның басқаруымен 1236 жылы басталды, оны тарихта моңғолдардың жорығы деп ғасырлар бойы атап кетті. Шын мәнінде, Бату хан әскерінде, 5–6 мың моңғолдар ғана болды, ал әскердің көпшілігі осы ұлыстан жиылған түркі тілдес жауынгерлерден құралды, сондықтан, бұл жорықты моңғол-түрік жорығы деп атаған тарихи шындыққа жатар еді, осыған байланысты моңғол шапқыншылығының кейбір тұстарын қайтадан қарайтын уақыт жеткен сияқты, әсіресе Бату хан әскерлерінің құрамы туралы мәселеге келгенде.

1236 жылы Бату хан басқарған әскерлер Еділ бойындағы Булгарияны, ал 1237 жылдың бірінші жартысында Еділ мен Дон арасындағы қыпшақтарды, мордвалар мен бургас тайпаларын жаулап алып, орыс жерлеріне төніп келді.

Әрине, моңғолдар туралы орыс князьдері бірқатар мәліметтер алған болатын. Көп деректерді Шығыстан Батысқа дейін сауда жасайтын көпестер берген болатын. Орыстар олардан Орта Азия қалаларының, Булгар мемлекетінің қандай душарға ұшырағанын жақсы білетін. Бірақ, бұл кезде Русьте белгілі феодалдық бытыраңшылық орын алған кез болып, орыс жерлері бір-бірімен жауласып, қырқысып жатқан жағдайда еді. Осыған байланысты кейбір орыс тарихшыларының айтуы бойынша орыс князьдері өздерінің қалаларының қорғандарын келе жатқан моңғолдарға қарсы емес, қайта бір-бірінен қорғанатын бекіністер ретінде қарады дейді, сондықтан осы дәлелдермен толық келісуге болатын сияқты.

1237 жылдың қысында Бату хан әскерлерін Воронеж өзеніне әкеліп, Рязан князьдігіне шабуыл бастады. Далалықтардың көбінесе жаз айларында болатын шабуылдарына үйреніп қалған орыстар қысқы шабуылға тіпті дайын емес еді. Рязан князі Владимир және Чернигов князьдерінен көмек сұраса да, олар көмек беруден бас тартты. Шабуыл алдында Бату хан рязандықтарға елшілерін жіберіп, өзінің билігін мойындап, салық төлеуді талап етті, бірақ рязандықтар «біз өлгеннен кейін бәрін аларсың» деген жауап беріп, қарсыласуға дайындық жүргізеді. Басталған соғыс кезінде рязандықтардың далаға шыққан әскерлері жеңіліс тауып, қалғандары Рязан қаласына бекінеді, соған қарамастан, 6 күннен кейін моңғол-түріктер қаланы алып, өздерінің биліктерін орнатты. Рязан жерін басып алғаннан кейін Бату өз әскерін Владимир князьдігіне қарсы бағыттады. Ұлы князь Юрий Всеволодович өзінің жинаған әскерімен Коломна түбінде ұрысқа шықты, бұл шайқаста моңғол-түріктер владимирліктердің әскерін толық талқандап, жол-жөнекей Мәскеу қаласын жермен-жексен қылды.

1238 жылдың ақпан айында Бату хан әскерлері Владимир қаласын алып, талқандады оны қорғаған орыстардың көбісі шайқаста қаза тапты. Осыдан кейін орыстардың 14 қаласы талқандалды,

олардың ішінде: Ростов, Суздаль, Ярославль, Кострома, Углич, Галич, Дмитров, Тверь және басқа қалалар болды. 1238 жылдың наурыз айында Сити өзенінің бойында болған шешуші шайқаста моңғол-түрік әскерлері біріккен князьдердің әскерлерін толық талқандап жойып жіберді, осы шайқаста ұлы князь Владимир Всеволодович қаза тапты. Осылай, Бату хан әскерлері қысқа мерзімде Солтүстік-Шығыс Русьтің жерлерін жаулап алып, оларды өзіне бағындырды [4; 533].

Владимир жерлерін бағындырғаннан кейін жаулап алушылар бай қала Новгородты басып алуға аттанады, бірақ көктем кезінде қалыптасқан қиындықтар моңғол-түрік әскерлерін бұл жорықтан бас тартуға мәжбүр етті. Соған қарамастан 1238 жылдың көктемінде Бату әскерлері Переяслав князьдігін, Чернигов-Север жерлерін жаулап алып, Киевке бағыт алды.

Біраз демалыстан кейін моңғол-түрік әскерлері Шығыс славяндар жерлеріне жорығын бастады. Шығыс славян князьдері талқандалған Солтүстік-Шығыс князьдіктерінің тағдырынан ешқандай сабақ алмады, келе жатқан жауға қарсы бір-бірімен қырқысқан Оңтүстіктің князьдері бірігіп күш жинауға шамалары келмеді. Шығыс славяндардың бірқатар жерін қарсылықтарына қарамай Бату әскерлері тез арада талқандап, тізе бүктірді. Осындай жылжудың арқасында моңғол-түрік әскерлері 1240 жылдың күзінде Киев қаласына жетті [5; 64]. Днепр өзенінен өткеннен кейін Киев қаласы қоршауға алынып, оны басып алу үшін шайқас басталды. Киев князі Михаил қашып кеткен соң қаланы қорғауды Дмитр воевода басқарды, ол қорғанысты ұйымдастырып, Киевті қорғаушылар өздерінің қаласы үшін жан аямай ұрыс жүргізді. Бірақ, қорғанысты бұзып кірген моңғол-түрік әскерлері Киев қаласын 19 қарашада басып алды, осылай шығыс славяндар астанасы тізе бүгуге мәжбүр болды. Әрине, Киев қаласы талқандалып, оның көптеген тұрғындары қаза тапты, бұл оқиға кейін славяндардың жылнамаларында үлкен қайғы-қасірет ретінде көрсетілгені мәлім [6; 202]. Осыған келгенде айта кететін бір мәселе бар, қай заманнан бері Ресей, КСРО тарихшылары моңғол-түріктерді аяушылықты білмейтін қанішерлер ретінде көрсетумен болды, бірақ Бату хан және оның жауынгерлері қарсы соғысып, ерекше батырлық көрсеткен адамдардың ерліктерін бағалай білді, мысалы Киев қорғаушыларын басқарып, қаһармандығымен көзге түскен Дмитр воеводаны моңғол-түрік сарбаздары жараланып қолға түскеннен кейін босатып, еркіндік берді. Орыс жылнамаларында осындай тағы бір оқиға көрсетілді, өзіне азғантай қолмен қарсы шығып, соғысып ерлікпен қаза тапқан Евпатий Коловрат деген князьдің тұтқынға түскен сарбаздарын Бату хан босатып, оларға өздерінің ерекше ерлік көрсеткен қолбасшысын атағына, ерлігіне қарай салтанатты түрде жерлеуге бұйрық береді. Осындай көптеген мысалдар жеңімпаз моңғол-түрік сарбаздарының басшылары өздеріне қарсы жан аямай соғысқан жауларына кейбір жағдайда кеңшілік және аяушылықпен қарағанын көрсетеді. Киевтен кейін жаулап алушылар Галицк-Волын жерлерін және басқа ондаған славян қалаларын тізе бүктіріп, өзіне бағындырды. Бату ханның осы жорығының негізінде, ежелгі орыс князьдіктер және Киевке бағынған шығыс славян жерлері толық жаулап алынды [7; 306].

Осылай булгар, орыс жерлерін талқандағаннан кейін: Польшаны, Венгрияны, Чехияны, Молдавияны, Валахияны, Трансильванияны ойрандап, Адриат теңізінің жағасына ат басын тіреген, жеңіліс көрмеген ұлы қолбасшы Бату хан, Ұлытаудан кейінгі екінші өзінің ордасы орнаған Еділдің сағасына қайтып келіп, мұнда ол тарихқа Ұлы Ұлыс (Алтын Орда) деген атпен танылған жаңа моңғол-түрік мемлекетін құрды [8; 103]. Бату хан құрған мемлекет Орта ғасыр заманындағы ұлы империя ретінде қалыптасты, ол өзінің жаулап алынған жерлерінің көбісінен алым-салық жинаумен шектелді. Ал, орыс және шығыс славян жерлерінде Ұлы Ұлыс (Алтын Орда) өзінің ерекше саясатын жүргізді. Бұл жерлерде міндетті түрде әртүрлі салық жиналып тұрды осы территорияларды өздерінің князьдеріне Ордадан алатын жарлық арқылы билетіп қойды. 1243 жылы Бату хан ордасына Сити өзенінің бойындағы шайқаста қаза тапқан Юрий Всеволодовичтің інісі Ярослав шақырылып алынды және моңғол-түріктердің билігін мойындаған оған Солтүстік-Шығыс жерлерін билеуге жарлық берілді [9; 983].

Осыдан кейін Ордадан өз жерлерін билеуге жарлық алу үшін орыстың князьдері бірінен соң бірі келіп, Ордада белгіленген заң бойынша жарлық алатын болды. Аталып отырған заң (кейін дәстүр болды) бойынша жарлық алуға келген орыс князі Бату ханның алдында тізерлеп отырып, оның етігіне бас тигізу керек болған, осыдан кейін оның алдына ханның атын алып келіп, оған орыс князінің бас киіміне салған сұлы беретін болған, осыдан ханның аты сұлыға тойса, орыс князіне жарлық берген, ал ат тоймай қалса, жарлық беру кейінге қалдырылып отырған. Осыған байланысты жарлық алуды тілеген орыс князьдері Ордаға сұлы көп сиятын үлкен бас киім киіп баратын болған, міне осы кезден бастап, орыс князьдері «Тяжела ты шапка Мономаха!» деген мақал шығарған дейді.

Осы жарлық алу көрінісін бір белгілі орыс суретшісі өзінің тарихи картинасында шындықпен бейнелеген, бірақ кейін бұл картина империялықтардың намысын туғызып, қоймаға тығып қойылған.

Алтын Орда (Ұлы Ұлыс) орыс князьдерін жарлық бойынша билік беріп отырса да, олардың үстінен салық жинауды бақылайтын арнайы өкілдері басқақтарды жіберіп отырған. Осы басқақтардың жіберіп отырған мәліметтері бойынша Алтын Орда ханы орыс князьдерінің әртүрлі жұмыстарын біліп отырып, жарлық бойынша жұмыс істемеген князьдарды Ордаға шақырып алып жазалап отырған, мысалы 1246 жылы орыстарды моңғол-түріктерге қарсы біріктіргісі келген Ярослав князь Орданың шешімі бойынша Қарақорымға жіберіліп, сонда Гуюк ханның бұйрығы бойынша өлім жазасына кесілген, ал осыдан бір жыл бұрын Орданың хандарына бағынғысы келмеген Чернигов князі Михаил Бату ханның бұйрығымен өлтірілген болатын. Мұндай жағдай Орданың қаталдығы емес, оған себептер де болды. Мысалы, кейбір орыс князьдері «Жарлық» алу үшін бірін-бірі жамандап ханға шағым түсіріп тұрған, осыған байланысты, тергеу жүргізген Орда кейбір орыс князьдерін қатал жазалап отырған. Әрине, моңғол-түріктер орыс князьдерінің арасындағы алауыздықты жақсы пайдалана білді, мысалы Ярослав князьдің балалары Александр мен Андрейдің билікке таласуын пайдаланып, Александрды Киев князі етіп тағайындап, Андрейге ұлы князь атағын береді. Бірақ, Андрей ордалықтардың сенімін ақтамай, Алтын Ордаға қарсы күрес бастады. Осыған байланысты, Александрдың сұрауы бойынша Андрей князьге қарсы моңғол-түркі әскерлері жорық жасап, оны талқандап, Швецияға қашуға мәжбүр етті.

Енді, ең басымен Орданың билігін мойындап, оның сеніміне кірген Ярославтың екінші ұлы Александрдың саясатына тоқталған жөн деп есептейміз. Ресей тарихшылары оны ғасырлар бойы орыс жерінің патриоты және ұлы қолбасшы деп мадақтайды, бірақ, бұл шындыққа жатпайтын жағдай, өйткені Александр ең басынан өмірінің соңына дейін Алтын Ордаға қызмет етумен болды, сондықтан, оны орыс коллаборационистерінің басшысы болды деп есептеуге болады. Француз тілінен шыққан «коллаборационизм» деген сөз «жаумен тіл табысып, ынтымақтастықта болған» деген мағынаны көрсетеді. Александрдың қабылетті қолбасшы болғанын атап кетуге болады, ол 1240 жылы орыс жеріне басып кірген швед отрядтарын жеңгені үшін «Невский» аталып, 1242 жылы Ливон әскерлерін жеңгені тарихта белгілі, бірақ, ол осы жетістіктерге Бату хан жіберген моңғол-түрік атты әскерінің көмегімен жеткені туралы орыс тарихнамасында әдейі көрсетілмейді, сөйтіп, империялық пиғылдағы ғалымсымақтар тарихи шындықты өздерінше бұрмалайды [10; 409]. Андрей князь шетелге қуылғаннан кейін ұлы князь деп танылған Александр өмір бойы Алтын Орданың саясатын белсенді жүргізіп қолдап отырды. Ол Ордаға қарсы болған көтерілістерді аса қаталдықпен басып тастап отырды, мысалы 1257 жылы болған халық санағына қарсы көтерілгенде Новгород халқының, 1259 жылы орын алған Ростов аймағындағы көтерілісті т.б. орыс халқының толқуларын моңғол-түрік әскерлерімен бірге қатал түрде басып тастағаны тарихқа белгілі болған [11; 20]. Александр Невский 1263 жылы өлер алдында өзінің мұрагерлеріне Алтын Ордаға адал қызмет етуге өсиетін айтып кеткен. Сондықтан ресей идеологтарының Александр Невскийді ұлы патриот деп көрсететін концепциялары ешқандай сын көтермейтін әрекет деп есептеуге болады.

1255 жылы ұлы атасы Шыңғыс хан, қолбасшы әкесі Жошы сияқты жеңіліс дегенді білмеген, Батысты жаулап алушы әйгілі қолбасшы Бату хан қайтыс болып, оның орнына таққа баласы Сартақ отырды. Бірақ, екі жыл ғана билеген Сартақ өмірден озғаннан кейін Ұлы Ұлысты (Алтын Орданы) билеуге Батуханның інісі Берке хан келді (1257–1266 жж.) [12; 88]. 1257 жылы Русь және Шығыс славян жерлерінде бірінші рет халық санағы өткізілді, бұл науқанның мақсаты: жаулап алған жерлерде қанша халық тұратынын және олардың нақты қаншасы салық төлеу керек екенін білу үшін өткізілді. Алтын Орда билеушілері өткізген халық санағы Ресей тарихындағы ең алғаш жүргізілген санақ болды және оны өткізуге моңғол-түрік нояндары мен басқақтарына қосылып, орыс князьдері де белсенді қатысты. Әрине, халық санағын жаулап алынған жерлердің халқы әртүрлі қабылдады: кейбіреулері оны қолдаса, басқалары оған қарсы көтеріліске шыққан, осы оқиғаларды көне жылнамаларының өздері талай сипаттап жазған.

Берке хан Алтын Орда территориясында мемлекеттік дін ретінде исламды қабылдатқызды, бірақ осы империяда тұратын көптеген халықтардың діндеріне таңғаларлық кеңшілік берілді. Тағы бір көрсететін жағдай мынандай болды, Алтын Орда территориясында христиан шіркеулері мен монастырлары, еврей синагогалары, буддистік храмдар және соларда қызмет ететін діни қызметкерлер салық төлеуден толық босатылды [13; 159].

Ұлы князь Александр Невский қайтыс болғаннан кейін (1263 ж.), Русь жерлерінде князьдардың арасында талас-тартыс қайта басталды, 1281 жылы мұндай жағдайдың қалыптасуына Александрдың

екі баласы Дмитрий мен Андрейдің араларындағы ұлы князьдік үшін күрес болды. Ордадан ұлы князьдікке жарлық алған Андрей моңғол-түрік әскерлерін ертіп келіп, өзінің ағасы Дмитрийді Новгород пен Псков жаққа қуып тастап, оның жерлеріне ойран салады, осының арқасында: Переяславль, Владимир, Юрьев, Суздаль, Ростов, Тверь және Торжок қалалары талқандалып, олардың тұрғындары тоналып, ал қалған бір бөлігі құлдар ретінде Ордаға айдалады. Монастырь жылнамашысы: «Андрей князь ұлы князьдік үшін күресте Русь жерлеріне моңғолдардан да жаман зұлымдық жасады» деп көрсеткені белгілі.

Жаулап алушыларға қарсы күресті ұйымдастырушы орталық ретінде Ростов князьдігі болған соң Алтын Орда билеушілері мұнда ерекше саясат жүргізді. Мысалы, жергілікті боярларды өз жақтарына бағындырып, оларға Ордада қызмет беріп жаулап алушылар Ростов князьдігіндегі вечелердің ықпалын толық жойды. Сарайдағы жоғарғы қызметкерлер Ростов князьдарымен құда-құдандастық қатынастарға барып, осы князьдікті толық өздеріне бағындырды. Русь князьдерінің кезекті араздықтары басталғанда Андрей Александрович пен бірге басқа орыс князьдары 1293 және 1297 жылдары Орда қолбасшысы Туданды әскерімен бірге шақырып, өздерінің қолдары мен моңғол-түрік әскерлерімен бірігіп, Русьтің 14 қаласын талқандап олжаны жаулап алушылармен бөлісіп алды. Әрине, орыс князьдерінің осылай өз жерлеріне, халқына жасаған опасыздықтары Алтын Орданың Русь территориясындағы ерекше саясатын жеңілдетті [14; 62]. Осы кезде ірі халық көтерілістері болып тұрды, мысалы 1304 ж. Костромада, 1305 ж. Нижний Новгородта, 1340 ж. Торжок пен Новгородта, ірі көтерілістер орын алды. Бір қызығы, бұл көтерілістер көбінесе Ордаға қарсы емес, қайта бір-бірімен қырқысып елді бүлдірген орыс князьдері мен боярларына және олардың жаулап алушылармен ауыз жаласып жүргізген саясатына қарсы бағытталды.

Алтын Орда Берке (1257–1266), Мөңке Темір (1266–1280), Туда-Мөңке (1280–1287), Төле-Бұқа (1287–1291), Тоқты (1266–1312), Өзбек (1312–1342), Жәнібек (1342–1357) хандар тұсында кемеліне келіп, сол замандағы ірі мемлекеттердің біріне айналды.

XIV ғасырдың басында Русь жерінде Тверь және жаңа көтеріліп келе жатқан Мәскеу князьдерінің арасында ұлы князьдікке тағы да талас басталып, осы саясаттарымен елдің жағдайын шиеленістірген Тверь князі Михаил және оның баласы Дмитрий Ордаға шақырылып, Өзбек ханның бұйрығымен өлім жазасына кесілді. Осындай жағдайда Тверьде Ордаға қарсы көтеріліс болып, оны моңғол-түрік әскерін басқарып келген Мәскеу князі Иван Данилович ерекше қаталдықпен басып тастап, ұлы князь дәрежесін алады. Осындай еңбегі үшін Алтын Орда ханы Өзбек Иван Даниловичке (Калитаға) ұлы князь деген дәреже беріп, оған бүкіл орыс жерлерінен салықты жинауға рұқсат береді. Салық жинау кезінде бір бөлігін Ордаға, бір бөлігін жасырып өзіне қалдырып отырған Иван князь тез байып, «Иван Қалта» атанып кетеді [15; 471]. Осыдан кейін, Иван Калитаның мұрагерлері Семен (1353–1359) және Дмитрий (1359–1389) кездерінде Мәскеу қаласының рөлі өсіп, оның билеушілері Ордадан «ұлы князь» дәрежесін алып тұрды.

Ресейдің империялық және кеңестік тарихшылары, Алтын Орда билеп тұрған кезеңде Русь жерлері дамуы жағынан Еуропадан қалып қойды деген жалған концепцияны таратып келді. Шын мәнінде бұл концепциялар ешқандай шындыққа жатпайды. Орда билеген уақытта қалалар қалпына келтіріліп, ірі экономикалық орталықтарға айналды. Алтын Орда билеушілері Батыс пен Шығыс арасындағы сауданың дамуына қамқоршылық жасап, соның негізінде: Новгород, Сарай, Астрахань, Тверь, Торжок, Нижний Новгород қалалары кең түрде сауда жүргізетін қалаларға айналды. Сонымен қатар, алым-салық беріп тұрған Русь территорияларындағы ауыл-шаруашылығының дамуына кедергі жасалған жоқ. Орданың жүргізген кеңшілік саясатының арқасында Русь жерлеріндегі христиан діні сақталып, өзінің рөлін күшейтті. Переяславль, Юрьев, Новгород, Псков, Звенигород, Владимир және басқа көптеген қалаларда соборлар мен монастырлар салынып, діни қызметкерлер және орталықтар салықтан мүлдем босатылды. Осыған байланысты, христиандардың діни басшылары Ордаға қарсы шықпай, оның саясатын қолдап отырды [16; 157].

XVIII–XX ғасырлардың бірінші жартысында, Русь өзінің қарсылығымен Еуропаны Алтын Ордадан сақтап қалды деген Ресей тарихшыларының ешқандай сын көтермейтін жүйесіз концепциясы тарихнамада кең орын алды. Бұл империялық пиғылдағы бағытты: В. Татищев, М. Ломоносов, Н. Карамзин, С. Соловьев т.б. ғалымдар қолдады. Тіпті, атасы африкандық болған, бірақ, империялық идеологияны бойына сіңіріп үлгерген А.С. Пушкин «России определено было высокое предназначение. Ее необозримые равнины поглотили силу монголов и остановили нашествие на самом краю Европы; варвары не осмелились оставить у себя в тылу поработенную Русь...» деп көрсеткені бар [14; 47].

Ақиқатқа сүйенсек, өзі жауланып алынған моңғол-түрік езгісіне көніп отырған орыс жерлері, Еуропаны қалай қорғап қалатын шамасы болды? — деген сұраққа әркім объективті түрде жауап бере алатыны анық. Қайта Алтын Орда кезінде Александр Невскийге Бату хан әскери көмек көрсеткеннен кейін бір де бір Батыс жаулап алушылары көп жылдар бойы орыс жерлеріне шабуыл жасаған жоқ, сондықтан тарихи шындыққа сүйенсек, қайта Алтын Орда Русь территориясын Батыс және басқа да жаулап алушылардан сақтап қалды деп айтуымызға толық болады.

Қазіргі уақытта солтүстік көршіміздің кейбір саясаткер идеологтары Ресей самодержавиесі Алтын Орда билігі негізінде қалыптасты деген ойларын білдіріп жүр, осы мәселеге тереңірек назар аударсақ, жоғарыда аталған саясаткерлер Ресейді Алтын Орданың мұрагері ретінде көрсеткілері келгені анық байқалады.

Мұрагерлік туралы мәселеге көшсек, онда мынандай тарихи шындық жатыр, қазіргі Қазақстан территориясын Шыңғыс ханның баласы ұлы қолбасшы Жошы билеп, кейін ол билік оның баласы Бату ханға көшіп, ол Батысқа әйгілі жорығын жасап, Ұлы Ұлыс (Алтын Орда) империясын құрды және Қазақ жерлері осы ұлы мемлекеттің негізгі бөлігін құрады. Сондықтан, қазіргі уақытта Алтын Орда империясының заңды мұрагері — Қазақ хандығы болғанын дүние тарихында мойындататын аса жауапты, әрі ең мүдделі, ең маңызды кезең туған сияқты. Осыған орай, Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті, Елбасы Н. Назарбаевтың «Қазақ хандығы бұдан бес жарым ғасыр бұрын ғана шаңырақ көтерсе де, Еуразияның ұлы даласында орнаған арғы дәуірдегі сақ, ғұн, үйсін мемлекеттерінің, бергі замандағы: Ұлы түрік қағандығы, Дешті-Қыпшақ пен Алтын Орда мемлекеттерінің заңды мұрагері болды» деген тарихи мәлімдемесі осы маңызды тақырыпты дамытуға жол салып отырғанын атап кетуіміз керек [17].

Ұлы Ұлыс (Алтын Орданың) тарихын, оның бір кезде жүргізген саясатын терең зерттеу керектігін Президентіміз Қ.-Ж. Тоқаевта бірнеше рет өзінің баяндамаларында атап отырғаны белгілі. «Біз Алтын Орданың негізін қалаған Жошы ханның есімін ұлықтауды міндетті түрде қолға алуымыз қажет. Оның тарихи тұлғасына әлемнің назарын аудару... өте маңызды міндет» деп нақты көрсетіп берді [18]. Ал, осы ұлы билеушіміз Жошы ханның жеңімпаз қолбасшы баласы Бату хан Батысқа тарихи жорық жасап, орта ғасырдағы әлемдік маңызда болған Алтын Орданы құрғанын есептесек, Алтын Орданың мұрагері қазіргі Қазақстан екеніне объективтік түрде қарайтын ешкімнің күмәні болмауы керек сияқты. Осындай бағытта терең зерттеуді дамыту, Қазақ мемлекетінің тарихына жаңа құбылыс береді деп қорытындылауға болады.

Қорытынды

XIII ғасырда Еуразия кеңістігінде орын алған тарихи оқиғалар оның ішінде: Моңғол империясының құрылуы, одан кейін моңғол-түріктердің Бату ханның басшылығымен Батысқа жасаған жойқын жорығы және Ұлы Ұлыс (Алтын Орда) сияқты көп ұлтты алып державаның пайда болуы адамзат тарихындағы орасан зор маңызы бар оқиға деп есептеуге болады. Бірақ, осы дүниежүзілік маңызы бар оқиғалар әртүрлі кезеңдерде зерттеушілердің еңбектерінде, әсіресе еуроцентристердің жұмыстарында бұрмаланып бағалау кезінде біржақты көрсетіліп келгені белгілі. Шын мәнінде тарихи-объективтік көзқараспен осы тақырыпты зерттеп зерделесек, онда мынандай дәлелді ақиқат жақтары өз-өзімен анықталады.

1. Жошы ханның ұлы Батудың қазіргі қазақ жерінде болған Ордасынан көтеріліп, Батысқа жорық ұйымдастыру, ол ұлы атасы Шыңғысханның өсиетін орындау болды, өйткені «көшпенділер соңғы теңізге дейінгі жерлерді бағындыру керек» деген, сол кісінің идеясы болған.

2. Мақалада көрсетілгендей, моңғол-түріктердің жорығы деген сөздерге айқын дәлел бар, өйткені, Бату ханның армиясы әкесінен қалған 5–6 мың моңғол гвардиясынан басқасы, 90 пайыздан астамы түркі тайпаларынан жиған жауынгерлер болды.

3. Осыған байланысты, моңғол-түріктерден құралған Бату әскері сол замандағы көшпенділердің озық соғыс тактикасы мен стратегиясын пайдаланып, қысқа мерзімде Русь және Шығыс славяндар жерлерін бағындырғаны тарихтағы ақиқат жағдай.

4. Шығыс Еуропаға жасаған жеңісті жорықтарынан кейін, Бату ханның Ұлы Ұлыс (Алтын Орданың) державасын құрып, жаулап алынған Русь және Шығыс славяндар жеріндегі орыс князьдерінің таусылмайтын өзара соғыстарын тоқтатып, сол территорияларда бейбіт өмір ұйымдастырып, шаруашылықтарын, қалаларын, сауда жағын дамытуға әсер еткенін атап кетуіміз керек.

5. Солтүстік көршілеріміздің тарихшыларында көп жыл бойы қалыптасқан «Орыстар өзінің күресімен Еуропаны моңғол-түріктерден сақтап қалды» деген, ешқандай жөні жоқ концепцияларына тоқталсақ, айтарымыз мынандай: Алтын Ордан қаймыққан Еуропа мемлекеттері Шығыс славян жерлеріне үйреншікті шабуылдарын тоқтатқаны мәлім, сондықтан Русь және Шығыс славян жерлерінің сақталып қалуы Алтын Орданың арқасында болғанын айтатын уақыт жеткен сияқты.

6. Бату хан құрған Алтын Орда шын мәнінде, көпұлтты империя болды, ол Шығыс пен Батыстың жақындасуына ерекше әсер етті. Сол кездерде оның территориясында шаруашылықтың дамуына, көптеген қолөнер-сауда орталықтарына айналған қалаларды салуға жағдай жасалды. Сонымен қатар, бұрын болмаған байланыс жүйелері ұйымдастырылып, Шығыстан Батысқа дейінгі сауда артериялары Алтын Орда хандарының қатал бақылауында болғаннан кейін, халықаралық сауда, мәдени қарым-қатынастар жоғарғы деңгейде болғанын атап кету керек.

7. Шаруашылықтағы жағдайды анықтау, алым-салық жүйесін реттеу үшін, жаулап алынған Русь және Шығыс славян жерлерінде 1257 жылы тарихта бірінші рет халық санағы да Алтын Орда кезінде өткізілгенін айтқан жөн.

8. Жошының ұлы Бату хан құрған Алтын Орда көптеген мемлекеттермен саяси-дипломатиялық байланысы болған ортағасырлық ұлы империя болғанын және оның әлемдік тарихта өзінің ерекше орны болғанын объективті түрде көрсету біздің алдымыздағы басты мақсат.

9. Алтын Орда мұрагері қай мемлекет деген мәселе көп көтеріліп жатыр. Осы мәселеге келсек, айтатын бір ғана қағида бар. Алтын Орданы құрушы Ұлы Даланы билеген Жошы ханның баласы Бату хан қазақ жерінен шықса, оның жеңімпаз армиясының басым көпшілігі дала жауынгерлері болса, XV ғасырдың орта кезінде дербес Қазақ хандығының құрғандар ұлы Шыңғыс хан әулетінен шыққан Керей мен Жәнібек болса, Алтын Орданың нағыз мұрагері Қазақстан деп айтатын уақыт жеткен сияқты.

Ұсынылып отырған мақала, жоғарыда айтылған проблемаларға жауап ретінде жазылған еңбек деп есептеуге болады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Всемирная история. Энциклопедия: [В 10 т.]. — М.: Госполитиздат, 1957. — Т. 3. — 896 с.
- 2 История Казахстана с древнейших времен до наших дней: [В 5 т.]. — Алматы: Атамұра, 1997. — Т. 2. — 620 с.
- 3 Салғарин Қ. Хандар кестесі / Қ. Салғарин. — Алматы: Жалын, 1992. — 48 б.
- 4 Советская историческая энциклопедия. / гл. ред. Е. Жуков. — Т. 3. — М.: Сов. энцикл., 1963. — 975 с.
- 5 Пособие по истории СССР: учеб. пос. — М.: Высш. шк., 1987. — 735 с.
- 6 Советская историческая энциклопедия. — М.: Сов. энцикл., 1965. — Т. 7. — 1022 с.
- 7 Брокгауз Ф.А. Энциклопедический словарь / Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон. — М.: ЭКСМО, 2007. — 560 с.
- 8 Қазақстан тарихы. Очерктер. — Алматы: Дәуір, 1994. — 446 б.
- 9 Советская историческая энциклопедия / гл. ред. Е.М. Жуков. — М.: Сов. энцикл., 1975. — Т. 16. — 1002 с.
- 10 Большая советская энциклопедия. — М.: Сов. энцикл., 1970. — 608 с.
- 11 Зуев М.Н. История России: учеб. для вузов / М.Н. Зуев. — М.: Приор-издат, 2005. — 688 с.
- 12 Кузембайұлы А. История Казахстана: учеб. для вузов / А. Кузембайұлы, Е.А. Абиля. — СПб.: Соларт, 2004. — 419 с.
- 13 Соловьев С.М. История России с древнейших времен до наших дней:[В 15 кн.]. / С.М. Соловьев. — М.: Изд-во соц.-экон. лит-ры, 1963. — Кн. II. — 782 с.
- 14 История СССР с древнейших времен и до наших дней: [В 12 т.]. — М.: Наука, 1966. — Т. 2. — 622 с.
- 15 Советский энциклопедический словарь. — М.: Сов. энцикл., 1985. — 1600 с.
- 16 История СССР с древнейших времен до конца XVIII в.: учеб. для вузов. — М.: Высш. шк., 1983. — 415 с.
- 17 Жұртбай Т. Қазақ хандығы — Алтын Орданың заңды мұрагері / Т. Жұртбай // Егемен Қазақстан. — 2015. — 15 қыркүйек.
- 18 Тоқаев Қ.-Ж. Жошы ханды ұлықтамақ / Қ.-Ж. Тоқаев // Жас Алаш. — 2019. — 21 тамыз.

Б.К. Адамбек

Завоевание Руси и восточнославянских земель Бату ханом в 1237–1242 годах и политика Улыса (Золотой Орды)

Известно, что XIII век был историческим периодом, полным значительных событий в истории народов Евразии. Но главным событием того времени было монголо-тюркское вторжение на Запад. Можно с уверенностью утверждать, что это завоевание, которое потрясло всю Европу и Азию, имело многие события, направления и разные цели, которые с различных позиций освещались в мировой истории. Однако оценка этих событий по-прежнему происходит с позиций ученых-евроцентристов, показывающих многоплановые монголо-тюркские кампании на Западе, их причины, развитие и основные события с их односторонней позиции, что не соответствует историческому объективизму. По этой причине нет сомнений в том, что тщательное и правдивое исследование этой темы, которая изучалась веками, является одним из основных требований нашего времени. По этой причине считаем, что пришло время объективно показать политические и экономические предпосылки походов кочевников на Запад, их конкретные цели и задачи, так как без этого невозможно полностью представить историю народов Евразии при изучении данной темы. В рассматриваемой статье, опираясь на многие исторические источники, показано завоевание сыном Джучи — Бату ханом земель Руси и восточных славян в 1237–1242 гг. и связанные с ним события. В то же время освещена междоусобная борьба русских князей за власть, которая играла негативную роль в жизни населения, городов и хозяйственной деятельности. Эти обстоятельства привели к тому, что между населением, его князьями и завоевателями складывались различные отношения, имевшие свои трудности и особенности. Исходя из этого, в статье раскрыты отдельные направления политики нового государства Улы Улыс (Золотой Орды) на подвластных территориях и их особенности. В своих выводах автор правдиво доказывает влияние империи Золотая Орда на всю Евразию и его историческое значение.

Ключевые слова: Улус, хан, поход, власть, войско, ярлык, Орда, монголо-тюрки, политика.

B.K. Adambek

Conquest of Russia and Eastern Slavic lands by Batu Khan in 1237–1242 and the policy of Ulys (Golden Horde)

We can say that the XIII century was a historical period full of significant events in the history of the peoples of Eurasia. But the main event of that time was the Mongol-Turkic invasion of the West. It is well known that this invasion, which shook the whole of Europe and Asia, had many events, directions and different goals that were covered in world history from different positions. However, the coverage of these great historical events still takes place from the positions of Eurocentric scholars who show the multifaceted Mongol-Turkic campaigns in the West, their causes, development and main events from their one-sided position, which does not correspond to historical objectivism. Therefore, there is no doubt that a thorough and truthful study of this topic, which has been studied for centuries, is one of the main requirements of our time. Therefore, we believe that the time has come to objectively show the political and economic background of the nomads' campaigns to the West, their specific goals and objectives, since it is impossible to fully imagine the history of the peoples of Eurasia when studying this topic. In this article, based on many historical sources, the conquest of the lands of Russia and the Eastern Slavs by the son of Jochi Batu Khan in 1237–1242 and related events are shown. At the same time, the article highlights the internecine struggle of Russian princes for power, which played a negative role in the lives of the population, cities and economic activities. These circumstances led to the fact that between the population, its princes and conquerors formed various relationships that had their own difficulties and features. Based on this, the article reveals certain policy directions of the new state of Uly ULYS (Golden Horde) in the subject territories and their features. In his conclusions, the author truthfully proves the influence of the Golden Horde Empire on the whole of Eurasia and its historical significance.

Keywords: Ulus, khan, campaign, power, army, decree, horde, Mongol-Turkish, politics.

References

- 1 *Vsemirnaia istoriia. Entsiklopediia [The World History. Encyclopedia]* (1957). (In 10 vols., Vol. 3). Moscow: Hespoltizdat [in Russian].
- 2 *Istoriia Kazakhstana s drevneishikh vremen do nashikh dnei [History of Kazakhstan from ancient times to the present day]*. (1997). (In 5 vols., Vol. 2). Almaty: Atamura [in Russian].
- 3 Salgarin, Q. (1992). *Khandar kestesi [Chronology of the Khans]*. Almaty: Zhalyn [in Kazakh].

- 4 Zhukov, E. (Ed.) (1963). *Sovetskaia istoricheskaia entsiklopediia [Soviet Historical Encyclopedia]*. (Vol. 3). Moscow: Sovetskaia entsiklopediia [in Russian].
- 5 *Posobie po istorii SSSR [A handbook on the history of the USSR]*. (1987). Moscow: Vysshaia shkola [in Russian].
- 6 *Sovetskaia istoricheskaia entsiklopediia [Soviet Historical Encyclopedia]*. (1965). (Vol. 7). Moscow: Sovetskaia entsiklopediia [in Russian].
- 7 Brokgauz, F.A., & Efron, I.A. (2007). *Entsiklopedicheskii slovar [Encyclopedic Dictionary]*. Moscow: EKSMO [in Russian].
- 8 Qazaqstan tarikhy. Ocherkter [History of Kazakhstan. Essays]. (1994). Almaty: Dauir [in Russian].
- 9 Zhukov, E. (Ed.). *Sovetskaia istoricheskaia entsiklopediia [Soviet Historical Encyclopedia]*. (1963). (Vol. 16). Moscow: Sovetskaia entsiklopediia [in Russian].
- 10 *Bolshaia sovetskaia entsiklopediia [Great Soviet Encyclopedia]*. (1970). Moscow: Sovetskaia entsiklopediia [in Russian].
- 11 Zuev, M.N. (2005). *Istoriia Rossii [Russian history]*. Moscow: Prior-izdat [in Russian].
- 12 Kuzembaiuly, A., & Abil, E.A. (2004). *Istoriia Kazakhstana [History of Kazakhstan]*. Saint Petersburg: Solart [in Russian].
- 13 Solovev, S.M. (1963). *Istoriia Rossii s drevneishikh vremen do nashikh dnei [History of Russia from ancient times to the present day]*. (In 15 books, Book II). Moscow: Publishing house of socio-economical literature [in Russian].
- 14 *Istoriia SSSR s drevneishikh vremen i do nashikh dnei. [History of the USSR from ancient times to the present day]*. (1966). (In 12 vols., Vol. 2). Moscow: Nauka [in Russian].
- 15 *Sovetskii entsiklopedicheskii slovar [Soviet encyclopedic dictionary]*. (1985). Moscow: Sovetskaia entsiklopediia [in Russian].
- 16 *Istoriia SSSR s drevneishikh vremen do kontsa XVIII v. [History of the USSR from ancient times to the end of the 18th century]*. (1983). Moscow: Vysshaia shkola [in Russian].
- 17 Zhurtbai, T. (2015, 15 Sept.). Qazaq Khandygy — Altyn Ordanyndy murageri [The Kazakh Khanate is the rightful heir of the Golden Horde]. *Ehemen Kazakhstan — Independent Kazakhstan* [in Kazakh].
- 18 Tokaev, K.-Zh. (2019, 21 Aug.). Zhoshy khandy ulyqtamaq [Jochi will inaugurate the khan]. *Zhas Alash — Young Alash* [in Kazakh].